

Fehér Csaba

„Egy a múltunk – őrizzük egyazonképp a jövőnek!”

Tízéves az egyházi és határon túli magyar levéltárosok mesterkurzusa

Idén tizedik alkalommal szervezzük meg e nagy sikerű rendezvényt, és ez a jubileumi alkalom megérdemel egy rövid visszatekintést az elmúlt évekre.¹ A címben szereplő idézet² már önmagában meghatározza a kurzus célkitűzését, az alcím pedig pontosítja az érintettek, a célközönség körét.

A Budapest Főváros Levéltára (BFL) által megálmodott és 2013-ban újtárára indított³ háromnapos oktatás, egy levéltárosok számára összeállított továbbképzés, tehát mesterkurzus. Célja nem kisebb, minthogy elősegítse az átjárást, az információcserét és kapcsolatteremtést a Kárpát-medencében élő és tevékenykedő magyar ajkú levéltárosok között, bevonva a körbe a magyarországi kisebb intézményként vagy elszigeteltebben működő egyházi levéltárakat, levéltáros kollégákat is. Az évek során más közgyűjteménytípusokból (múzeum, könyvtár) is csatlakoztak iratkezelő kollégák a kurzushoz, illetve gyakran előfordult, hogy magyarul nem beszélő munkatársak is – tolmács segítségével – nagy lelkesedéssel vettek részt a képzésen. A mesterkurzus szerves elemmé vált a BFL képzési struktúrájában, már csak ezért is, mert ez az egyetlen, állandó és széles körű nemzetközi szakmai fórum az országban és a régiókban.

A kurzuson résztvevők számára nemcsak tapasztalatcserére nyílik lehetőség, hanem új elméleti és gyakorlati lehetőségeket, irányokat, innovációkat ismerhetnek meg, amelyeket máshonnan nem vagy csak nehézségek árán, de semmiképpen nem ilyen célirányosan érnének el. A hagyományosan ősszel tartott programra a magyarországi kollégák mellett Horvátországból, Szlovákiából, Ukrajnából, Romániából, Szerbiából érkeztek és érkeznek hallgatók, általában 30 fő körüli létszámban. A képzési tematika összeállítása során nemcsak a magyarországi szakmai fő irányzatokat, hanem a képzésen kitöltött elégedettségi kérdőívekben megfogalmazott érdeklődési köröket is figyelembe vesszük.

¹ Külön köszönettel tartozom Fazekasné dr. Toma Katalinnak, mert a korábban e témában keletkezett írásait felhasználhattam, valamint az esszé összeállításában nyújtott segítségével is köszönetet mondok. A továbbképzésről készült beszámoló megtekinthető Budapest Főváros Levéltára honlapján, valamint a Hungaricana közös közgyűjteményi portálon: <http://bfl.archivportal.hu/statikus/palyazati-beszamolok> Letöltés ideje 2023. október 17., <http://hungaricana.hu/hu/nka-palyazati-beszamolok/> Letöltés ideje 2023. október 17.

² A kurzus címét adó idézet szerzője dr. Haraszi Viktor.

³ Breinich Gábor, Török Péter és Fazekasné dr. Toma Katalin mint szervezők, dr. Kenyeres István és dr. Haraszi Viktor pedig mint ötletgazdák és támogatók alapozták meg a mesterkurzust. A képzést az NKA-pályázaton évente elnyert anyagi támogatás teszi lehetővé.

Kiemelt és az elmúlt években elmaradhatatlan eleme a programnak egy-egy különleges közgyűjtemény meglátogatása és bemutatása is. A kurzus végén a hallgatók tanúsítványt kapnak, amely az adott év tematikájának elsajátítását igazolja.

I. A résztvevők létszámának és összetételének alakulása

Év	Létszám (összesen)	Hazai (összesen)	Határon túli (összesen)	Szerbia	Szlovákia	Ukrajna	Románia	Horvát- ország	Egyházi résztvevők
2013	35	7	28	8	5	0	14	1	12*
2014	31	9	22	4	5	2	10	1	18
2015	32	12	20	5	3	2	8	2	18
2016	32	10	22	7	4	2	7	2	15
2017	29	10	19	6	2	3	7	1	15
2018	34	10	24	9	5	2	8	0	16
2019	33	7	26	8	5	2	11	0	16
2020									
2021	27	8	19	7	4	3	5	0	9
2022	27	9	18	5	7	5	1	0	9
2023**	36	9	27	8	8	5	6	0	11
Összesen (a tervezett létszámmal)	316	91	225	67	48	26	77	7	139

* Nem pontos, mivel 2013-ból nincs adat, de abban az évben a 24, hallgatókat küldő intézményből 12 egyházi volt. Ez a szám torzítja a százalékos számításokat, de a nagyságrendek érzékeltetéséhez elegendő információt nyújt.

** Tervezett létszám.

A 2013-as induló évben a hazai résztvevők csupán 20%-os aránya figyelhető meg. Erdélyből kiemelkedő, 40%-os volt a részvétel, de a magyarországi résztvevőknél magasabb a vajdasági kollégák létszáma is. 2014 és 2018 között a hazai és a határon túli hallgatók aránya nagyságrendileg 1/3 és 2/3, 2019-től napjainkig pedig 1/4 és 3/4 arányban rögzült. Az erdélyi résztvevők aránya 2019-ig 25-30%-ra, majd a pandémia után még alacsonyabbra, 20% alá csökkent. A vajdaságiak aránya bár az első időkben csökkenést mutatott, mivel az összlétszám is csökkent, százalékos arányuk nő és 25% körül mozog, ami egyértelműen mutatja a javuló délvidéki szakmai kapcsolatokat. Az erdélyi részt-

vevők számának csökkenése a pandémia óta a fenntartó általi támogatás hiányával magyarázható, ugyanis csupán egyetlen magyarországi utazást támogatnak évente, amelyet általában az egyházi levéltárosok vándorgyűlésére szoktak felhasználni a kollégák. Az egyházi résztvevők száma is csökken 2020 óta, hiszen az erdélyi egyházi levéltárosok száma is kevesebb, és a korábbi 50%-os, vagy a feletti részvétel az elmúlt három évben egyharmad körül állapodott meg.

A felvidéki résztvevők 10-15%-os aránya a járványt követően örömdetesen megnövekedett, csaknem a kurzus hallgatóinak negyedét teszi ki, és a háború óta az Ukrajnából érkező hallgatók száma is emelkedett, 20% felé közelítve. Sajnálatos módon Horvátországból 2017 után nem jelentkeztek többen a képzésre; ennek oka a magyarul beszélő kollégák hiánya.⁴

Összességében elmondható, hogy ha az idei jelentkezési számok nem változnak, akkor 10 év alatt 316 hallgatója volt a mesterkursusnak, 28,8%-ban hazai és 71,2%-ban határon túli. Körülbelül 21% Szerbiából, 15% Szlovákiából, 8% Ukrajnából, 24% Romániából, 2% Horvátországból jött. Az összlétszám kicsivel több mint 40%-a egyházi intézményből érkezett.

Némileg kilóg az egyházi és határon túli intézmények sorából a Fradi Múzeum, amelynek lelkes és érdeklődő munkatársai 2017 óta rendszeresen részt vesznek a kurzuson. Az első alkalommal az MTA Kisebbségkutató Intézetének munkatársa is részt vett a képzésen.

II. A felkért oktatók intézmény és foglalkozás szerinti megoszlása

Év	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oktatók száma összesen	11	18	13	6	11	13	12		10	7	15
Ebből levéltáros	6	8	10	1	8	10	7		7	2	11
Ebből egyéb szakember (pl. állományvédelmi, informatikus, média marketinges, munkapszichológus)	5	10	3	4	3	3	5		3	5	4
A felkért oktatók közül:											
BFL	7	18	13	6	11	13	11		10	5	11
külsős	4	0	0	0	0	0	1		0	2	4

⁴ A magyarul beszélő munkatárs nyugdíjba vonult.

Előfordult, hogy a jelentkezéshez képest csökkent a jelentkeztek létszáma – főleg a pandémia évei alatt. Több esetben utólagos jelentkezéssel sikerült pótolni a kieső létszámot, sőt előfordult, hogy így végül növekedett az összlétszám. Jellemzően évente 5-7 új kollégát üdvözölhetünk sorainkban. Az elmúlt néhány évben rendszeresen jelentkeznek könyvtári és múzeumi munkatársak is képzésünkre, amely azt erősíti, hogy az általunk bemutatott megoldások, módszerek a közgyűjteményi területen univerzálisan alkalmazhatóak.

A felkért oktatók statisztikája (II. táblázat) alapján látható, hogy az induláskor még külsős szakemberek is szerepeltek az oktatói gárdában, majd a BFL belső erőforrásaira és tudásbázisára épített a mesterkurzus. Az utóbbi években újból jelentkeztek külső előadók, ami a speciális, nem kimondottan levéltárszakmai és állományvédelmi tananyaggal és az egyedi informatikai területek előretörésével magyarázható. Mindennapi munkánk során is egyre inkább előtérbe kerülnek olyan területek – közösségi média (*social media*), munkapszichológia, mesterséges intelligencia stb. –, amelyek a hagyományos alaptevékenységre, tudásra építve egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak, így a kurzus tananyagából sem hiányozhatnak. Természetesen a hagyományos levéltári szakterületen, illetve az állományvédelmi munkában megjelenő újdonságok sem kerülnek hátrányba.

Szakmai tartalom – az oktatott, bemutatott elméletek és a gyakorlat

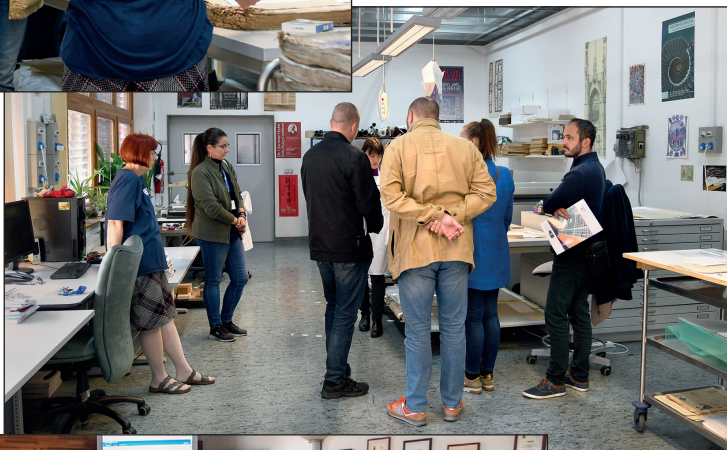
Az elmúlt tíz évben a levéltárszakmai és állományvédelmi ismeretek mellett újdonságok, informatikai és levéltár-pedagógiai megoldások is szóba kerültek, eljutva a levéltári PR-tevékenységen át a közösségi média felületeinek kezeléséig. Az alábbiakban részletesen ismertetem a felvonultatott szakmai tartalmakat.

A 2013-ban először megszervezett kurzus tematikáját a „Digitalizálás, adatbázis építés, állományvédelem” címmel alakították ki. A rendezvényt L. Simon László, akkor az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának elnöke, egyben az NKA alelnöke nyitotta meg. A programban inkább az elméleti, mint a gyakorlati képzésre helyezték a nagyobb hangsúlyt. A hallgatók a következő témakörökbe kaptak bepillantást: a levéltári szakterületen alkalmazott átfogó alapelvek, a nemzetközi leírási szabványok és a kapcsolódó informatikai leírások, valamint alkalmazások, továbbá az informatikai eszközök gyakorlati megismertetése.⁵ A másik főbb tematikai csoportot az állományvédelem alkotta, amelyen belül az iratanyag jellegzetes károsodásainak felismerése, illetve a sürgős, szükséges, állományvédelmi munkafolyamatok elsajátítása került terítékre. A pozitív visszajelzéseket tükröző elégedettségi kérdőívek, illetve a szóbeli visszajelzések kiértékelése után kiderült, hogy a frontális elméleti óraszámot csökkenteni kell a gyakorlat javára.

⁵ A témaválasztást nagyban befolyásolta a 2013-ban megvalósult E-levéltár projekt, amely a munka során sok új információt, tudást adott a hazai levéltáros kollégák számára is, s akkor a szakmai fő irányvonalat jelentette.

(Fotók: Tálas Róbert)

A továbbképzési program 2014 októberében folytatódott, amelynek tematikáját már az első képzésen résztvevők igényei is befolyásolták. A kurzus az iratok adatbázisba való rögzítése, valamint a tényleges papíralapú iratok elektronikus formában való megőrzése köré épült. Rövid elméleti bevezető előadásokat (témái: adatbázis-építés, SDB, OCR, digitális állományok archiválása és mentése, publikálása) követően 6-7 fős kis csoportokban folytatódott a gyakorlati oktatás. Az öt csoport jól kialakított órarend alapján sajátíthatta el a kötetdigitalizálás, mikrofilm-digitalizálás, a terv- és térképanyag, valamint audiovizuális állományok digitalizálásának rejtjelmeit, továbbá a tömeges iratszkenelésbe és OCR-ezett PDF állományok készítésébe is betekintheztek. Emellett az iratokat előkészítő konzerválási gyakorlattal, a megelőző állományvédelemmel és a labor-munkafolyamatokkal ismerkedtek meg.

A harmadik alkalommal 2015. október 13–15. között megrendezett kurzus fő témái a magyarországi pályázattási és a nemzetközi pályázatokban való részvételi lehetőségek, az elektronikus levéltári segédletek, tájékoztatók készítése, az adatbázisok tervezése, építése, publikálása, továbbá az állományvédelem területéről a restaurálás, konzerválás, a digitalizálásra való előkészítés levéltáros szemszögből, valamint a kutatószolgálati munkafolyamatok és a levéltár-pedagógiai foglalkozások voltak.

A negyedik alkalommal 2016. szeptember 19–21. között valósult meg képzés. Ekkor az eddig gyűjtött elméleti és gyakorlati tapasztalatok elmélyítését kívántuk elősegíteni koncentrált, egy adott munkaterületre fókuszáló foglalkozásokkal. Az előző évben készített elégedettségi kérdőívek adatai azt mutatták, hogy a hallgatók két nagyobb terület iránt érdeklődnek intenzíven. Egyrészt az elektronikus levéltári lehetőségek (digitalizálásra való előkészítés, segédletek, tájékoztatók készítése), másrészt az állományvédelmi munkafolyamatok, úgymint restaurálás, konzerválás iránt mutatkozott igény. Ezért a képzés során e két nagyobb kérdéskörben igyekeztünk bővíteni ismereteiket.

Az ötödik kurzust 2017. október 17–19. között tartottuk. A tematika a következő problémák köré csoportosult: PR és levéltár, a 21. század kérdései a levéltárügyben; levéltár-pedagógia, iskolakapun kívüli oktatás; a CO:OP Projekt és a Topotéka; állományvédelmi alapismeretek. A képzés arra kívánt fókuszálni, hogy megoldást kínáljon a szolgáltató levéltár koncepciójának kihívásaira. A 21. században elengedhetetlen, hogy mind hagyományos, mind online felületen megjelenjen egy közgyűjtemény, és ehhez olyan munkatársakra van szükség, akiknek fő tevékenységi köre a levéltári PR-hoz kapcsolódik. Budapest Főváros Levéltára mára már egy komplett főosztályt foglalkoztat azaz a céllal, hogy a levéltárhoz forduló ügyfelek és kutatók minden formában megkapják azt a tudást, adatot, információt, amelyre szükségük van. Az e területen az évek során szerzett tapasztalatokat igyekeztünk átadni frontális előadás helyett workshop formájában a határon túli és egyházi levéltáros kollégáknak. Levéltár-pedagógiai területen az egyes témákban kidolgozott segédanyagokat mutatták be a kollégák a kiscsoportos foglalkozások keretében, többek között a „Szépirodalom és valóság – A kötelező olvasmányok világa” és „Honnan jöttünk, mit hoztunk magunkkal? Kulcs családok történetének kutatásához” címmel. A BFL akkori nemzetközi projektje, a CO:OP nyújtott egy kiváló képzési témát, amelynek fő célkitűzése a nagyközönség és a levéltáros szakma

közötti aktív alkotói kapcsolat kialakítása volt.⁶ Levéltárunk ezen belül a Topotéka⁷ koordinálását végezte, amelynek bemutatása egy workshop keretében történt. Az internetes felület igen nagy érdeklődést váltott ki a kurzus résztvevői körében. Ismertettük azokat a feltételeket, amelyek alapján csatlakozni lehet a Topotékához. A projekt egyes elemeit bemutatva hangsúlyoztuk a kollégáknak, hogy közösen, több ország közgyűjteményeivel összefogva nagyobb eséllyel lehet egy sikeres pályázatot benyújtani, megnyerni és lebonyolítani. Az állományvédelmi területen dolgozó munkatársak számára ebben az évben sem maradhatott el a gyakorlat a restaurátorműhelyben, ahol tapasztalatot cserélhettek egymással és levéltárunk kollégáival, illetve új eljárásokat ismerhettek meg.

2018. október 16–18. között valósult meg a hatodik kurzusunk, amelynek első napját – a korábbi elégedettségi felmérések alapján – a gyűjtőterület, gyűjtőkör téma köré szerveztük. Az egyes iratórző osztályokon dolgozó kollégák adtak ízelítőt a gyűjtőterületi munkájukból. A tanácsi- és pártiratokról szóló előadásban az előadó a szervlátogatásokra is kitért, hogy az ezen a területen összegyűjtött tapasztalatokat a részt vevő kollégák is hasznosítani tudják. Külön figyelmet kapott a gyűjtőkör és illetékességi kör tartalmi megkülönböztetése, ami sok esetben nehézséget jelent a levéltáros szakmának, mivel alapvető feladatként kezeli a köz- és magániratok gyűjtését, rendszerezését, feldolgozását. Nem pusztán a változó történettudományi gondolkodás kívánja meg a mechanikus adatgyűjtés kiegészítését, hanem az iratanyag és az ahhoz kapcsolódó kiegészítő állományok átstrukturálódása is megköveteli a nyitott gondolkodást, és olyan forráscsoportok felkutatását és bevonását, amelyeket elődeink még nem tekintettek informatív értékű emlékegyüttesnek. A BFL igazodva a kor követelményeihez, átdolgozta iratbegyűjtési koncepcióit, amelyeknél figyelembe vette az újabb technológiákkal előállított adathordozók, adatrögzítők nyújtotta lehetőségeket. Az új szemléletmód lehetőséget nyújt arra, hogy még nagyobb körben legyen sikeres a levéltár(ak) gyűjtőtevékenysége.

A következő két nap gyakorlati foglalkozásai három területet érintettek (kutató- és ügyfélszolgálati kérdések; levéltár-pedagógia és iskolakapun kívüli oktatás; állományvédelmi gyakorlatok: restaurálás, konzerválás). A gyakorló levéltáros kollégák munkájának egyik legfontosabb részét jelenti, a kutató- és ügyfélszolgálat megszervezése. Budapest Főváros Levéltára esetében e két terület a Tájékoztatási és Közművelődési főosztályhoz tartozik: a főosztály feladata annak biztosítása, hogy a levéltárhoz forduló ügyfelek és

⁶ Az Európai Unió 2014-től 2020-ig tartó időszakra hirdette meg a Kreatív Európa: az európai kulturális és alkotói (művészeti) szektorának támogatási programját, amelynek célja, hogy az európai polgárok alkotó, kreatív módon vegyenek részt Európa sorsának alakításában. További információk: www.coop-project.eu. A pályázatot 2014 márciusában a BFL 11 ország 16 intézményével együtt megnyerte a CO:OP megnevezésű projekttel (befejezés: 2018. november 30.). CO:OP, azaz Community as Opportunity – The creatives' and users' network.

⁷ A CO:OP projekten belül 8 munkacsomag volt, amelyek közül a BFL a Topotheque elnevezésűt koordinálta. Ez a személyes iratok, gyűjtemények, családi hagyatékok megőrzésének jelentőségére kívánta felhívni a figyelmet. Erre szolgál a Topotheque (www.topotheque.eu) elnevezésű informatikai platform, amely olyan virtuális dokumentum-gyűjtemény, amely egy településsel, településrészlettel vagy akár egy helyi közösséggel kapcsolatos fényképeket, dokumentumokat, hangfelvételeket és más archív anyagokat hivatott megőrizni és bemutatni.

kutatók minden formában megkapják azt a tudást, adatot, információt, amelyre szükségük van. Az elmúlt évtizedben – feltehetően az internet térnyerésének köszönhetően – az adatgyűjtés klasszikus irányai, az elmélyült kutatás háttérbe szorult, és azon látogatók kerültek többségbe, akik – egy új terminológiai megfogalmazás szerint – az ügyfél és a kutató „típus” keverékeként jellemezhetők. Őket nevezzük „ügyfélkutatóknak”. Az új típusú levéltár-látogató más szemléletet követel a kutató- és ügyfélszolgálati munkatársaktól is, akik az iratanyag ismeretén kívül nagy fokú pedagógiai érzékkel is kell, hogy rendelkezzenek, hogy tudják kezelni azokat a fellépő problémákat, amelyek akár még tíz évvel ezelőtt sem voltak ismertek a levéltárak számára. Workshop formájában szerveztük meg a kollégák számára a foglalkozásokat, akik számos kérdést tettek fel, így ők is aktívan be tudtak kapcsolódni a munkába.

A tanulásban és az oktatásban fontos szerepet tölt be a szemléltetés: a „kézzel fogható tananyag” – tárgyi emlékek, források megismerése, ezért a levéltárakban őrzött eredeti iratokkal való közvetlen találkozás élménye olyan érzelmi többletet biztosít a gyerekek számára, ami megkönnyíti a tanulást, a tananyag hosszú távú megjegyzését. Budapest Főváros Levéltára élen jár a levéltár-pedagógiai foglalkozások tartásában, 2018 januárjától pedig egy levéltár-pedagógusi státusszal is rendelkezik. A 2017. évi mesterkurzuson a kollégák már megismerhették egyes tananyagainkat, ebben az évben az azóta kidolgozott újabb anyagok bemutatására került sor. Az állományvédelmi továbbképzés minden évben nagy népszerűsége számíthat a kurzus tananyagában. Budapest Főváros Levéltára egyik fontos törekvése, hogy az új állományvédelmi technológiákat megismerje, és minél szélesebb körben alkalmazza. A kurzusra újonnan jött kollégák közül négyen erről a területről érkeztek, hogy elsajátítsák a BFL által szerzett új ismereteket. Fontos helyet kapott a tananyagban az előző évben megvásárolt savtalanító gép és az eljárás ismertetése is.

A 2019. október 15–17. között tartott – immár hetedik mesterkurzuson – az elméleti foglalkozások az intézményi menedzsment, a katasztrófavédelmi akcióterv szükségességét és a levéltári informatikai nyilvántartórendszerek területét világították meg. A kiscsoportos gyakorlati foglalkozásokon az eddigiektől eltérően az állományvédelmi szakemberek – kérésüknek megfelelően – csak állományvédelmi foglalkozáson vettek részt, míg a többiek a kutató- és ügyfélszolgálati kérdések, a PR, a közönségkapcsolatok, a levéltár-pedagógia és az iskolakapun kívüli oktatás témakörét járták körül. A korábbi évekhez képest aktívabban vontuk be a képzésbe a részt vevő kollégákat: néhányukat előzőleg felkértük, hogy röviden ismertessék az adott témakörben a náluk kialakult gyakorlatot vagy a felmerülő problémákat, ezzel is elősegítve az egymás közötti szakmai kommunikációt.

A 21. század informatikai forradalma minden területen új kihívások elé állította a magyar és a nemzetközi levéltárügyet. Az internethasználat kapcsán robbanásszerűen megnőtt az elérhető információk mennyisége és a naprakész tájékoztatás igénye is. Az új körülmények a levéltáraktól is megkövetelik a társadalmi nyilvánosság előtti állandó jelenlétet. Mindez az intézményi felső vezetéstől új vezetési, menedzselési módszereket követel meg. Fontosnak tartottuk, hogy az intézménymenedzsment új formáival is

megismertessük a továbbképzésen részt vevő, vezető pozíciót betöltő levéltárosokat. A továbbképzéseinken minden évben nagy hangsúlyt kap az állományvédelem, az új konzerválási, restaurálási technikák elsajátítása. Ebben az évben a 2019. év eleji szomorú események, a Ráday Levéltárban történt tüzeset kapcsán a katasztrófavédelmi akcióterv kidolgozásának a fontossága került előtérbe. Hazai és nemzetközi példákon mutattuk be a sikeres iratmentés alapfeltételeit, amelynek alapköve a gyors, átgondolt intézkedések sorozata. Az állományvédelmi főosztályvezető prezentációjában a Ráday Levéltárban történt tüzeset utáni mentést mutatta be, illetve vonta le a tanulságokat. A kisebb egyházi levéltárak közül többen nem rendelkeznek még elektronikus nyilvántartórendszerekkel. Nekik nyújtott segítséget előadásunk, amely során azokat a szoftveket mutattuk be, amelyek alkalmasak e kis levéltárak iratanyagának nyilvántartására.

Az utolsó két előadás a Hungaricana közgyűjteményi portálon működő Budapest időgép alkalmazást és a nagyszabású, európai méretű Time Machine projektet mutatta be a kollégáknak. A kiscsoportos foglalkozások egyik témája a gyakorló levéltárosok munkájának egyik legfontosabb részét, a kutató- és ügyfélszolgálat megszervezését érintette. A foglalkozásokon a kollégáknak lehetőségük volt a levéltárunkban folyó gyakorlat bemutatására. Évről évre visszatérő témája a képzésnek a levéltárak anyagára épülő levéltár-pedagógiai munkacsomagok kidolgozása. Ebben az évben is az újonnan kidolgozott oktatási csomagok bemutatására került sor. A harmadik foglalkozás témája a levéltár és nyilvánosság témakörét tárgyalta. A rendszeressé váló hagyományos és virtuális kiállítások, könyvbemutatók, a levéltár kiemelkedő eseményeire felhívó sajtótájékoztatók szervezése, a honlap, a közösségi oldalak folyamatos kezelése, az országosan meghirdetett közgyűjteményi programokban való részvétel új típusú feladatai komoly kihívást jelentenek a levéltárosok számára. A nyitott levéltárak mottója alatt egyre több tartalmat osztanak meg a levéltárosok a nagyközönséggel, változatos módon mutatják be eredményeiket, de a disszemináció terén még nagy lemaradások vannak. A foglalkozáson a kollégák közül néhányan prezentációval készültek és mutatták be ezen a téren a gyakorlatban szerzett tapasztalataikat.

2020-ban a járványhelyzet miatt sajnos nem tudtuk megtartani a rendezvényt, 2021. szeptember 14–16. között azonban sikeresen lezajlott a nyolcadik mesterkurzus, amely során az elméleti foglalkozásokon a következő témák kerültek elő: intézményi menedzsment, levéltári jogszabályváltozások a gyakorlati munkában, állományvédelmi ismeretek, levéltár-pedagógia. A kiscsoportos gyakorlati foglalkozások résztvevőit három csoportba osztottuk, akik felváltva a következő három foglalkozáson vettek részt: a járványhelyzet hatása a levéltárügyre – problémák és megoldások, állományvédelmi ismeretek, levéltár-pedagógia és iskolakapun kívüli oktatás. Kenyeres István, a BFL főigazgatója előadásában arról beszélt, hogy a levéltárügy területén jelentkező új kihívások szükségessé teszik az intézményi felső vezetés részéről új vezetési, menedzselési módszerek bevezetését, amelyek elsajátításához a vezetők folyamatos igazgatási és pszichikai továbbképzése alapvető fontosságú. Haraszi Viktor, a BFL főigazgató-helyettese előadásában a levéltárügyet meghatározó legfontosabb jogszabályokat vázolta fel. Kifejtette a közirat, közlevéltár fogalmát, a közlevéltárak anyagában történő kutatás felté-

teleit, illetve az ezen a területen történt fontosabb jogszabályi változásokat (adatvédelmi módosítások, általános kutatási időhatárok, személyes adatokra vonatkozó védelmi idő stb.). Beszélt az ügyfélszolgálat feladatköréről, a külföldre való adattovábbítás feltételeiről, a kényszerselejtezés elrendelésének szabályairól. Régen várt döntésként értékelte az illetékesség kiterjesztését a közlevéltár fenntartójának (illetve jogelődeinek) többségi tulajdonában lévő gazdasági társaságok levéltári anyagára, illetve iratkezelésére. A messterkurzus második napjának plenáris előadása bemutatta az adatvizualizáció fogalmát, majd magyar és nemzetközi példák bemutatásával kitért arra, hogy e módszer hogyan alkalmazható a tudományos ismeretterjesztés eszközeként a levéltárakban. Bemutatta Budapest Főváros Levéltárának 2020-ban készült adatvizualizációs projektjeit (trianoni menekültek Budapesten, trianoni utcanévek Budapesten), illetve kitért a további tervekre is. A kiscsoportos foglalkozások egyik fő témája a pandémiának a levéltárakra, illetve a levéltárügy egészére gyakorolt hatása volt. A főbb kérdések, amelyek köré a diskurzus szerveződött a következők voltak: milyen problémák merültek fel és milyen új munkamódszereket dolgoztak ki határon innen és túl? Milyen tapasztalatokkal járt a digitális áttérés? A tájékoztatási főosztály vezetői bemutatták, hogy a BFL-ben hogyan álltak át néhány nap alatt az otthoni munkavégzésre 2020 márciusában, hogyan alakult át a kutató- és ügyfélszolgálati munka, hogyan szélesítették ki az elektronikus szolgáltatások körét és terelték a rendezvények egy részét a digitális térbe. A továbbképzésen részt vevő levéltárosok ismertették a saját tapasztalataikat is. A levéltár-pedagógiai foglalkozáson a kollégák a pandémia során kidolgozott újabb levéltár-pedagógiai csomagot mutatták be a hallgatónak. Az állományvédelmi foglalkozások a műhelyekben zajlottak, ahol a vendégek az új technológiákkal ismerkedhettek meg, valamint a katasztrófavédelem és iratfertőtlenítés kérdéskörét járták körül.

A 2022. október 4–6. között kilencedik alkalommal megtartott továbbképzésen középpontban az állományvédelem mellett az ügyfél- és kutatószolgálat és a PR-tevékenység állt. Plenáris előadásra került sor külső szakember bevonásával „Offline és online marketing alapok, marketingstratégia” címmel. Marketingszakember tartott egy-egy előadást arról, hogy a kulturális intézmények, és kiemelten a levéltárak hogyan tudják megszólítani a célközönségüket az online felületeken (például honlapokon) és a közösségi média felületein (például Facebook, Instagram, YouTube, Tiktok), valamint bemutatta, hogy milyen offline lehetőségek adódnak. E tudásanyag elmélyítését szolgálták a kiscsoportos foglalkozások. A „Levéltári marketing a gyakorlatban” című foglalkozáson a BFL munkatársai mutatták be az intézmény PR-tevékenységét, online felületeit, azok kezelését, tapasztalataikat és a felmerülő problémákat. A rövid bemutató után a résztvevőknek lehetőségük nyílt arra, hogy elmondják saját tapasztalataikat, majd megvitatták fejlődési lehetőségeiket. A foglalkozáson elemezték azon különbségeket is, amelyek a részt vevő hallgatók országainak eltérő hagyományaiból és jogi háttéréből adódtak. „Kutatók, ügyfelek, főnökök és munkatársak” című munkapszichológiai foglalkozás során a meghívott szervezet- és munkapszichológus nyújtott segítséget a kutató- és ügyfélszolgálaton dolgozók számára. Ők számos olyan problémával (és nemcsak ügyfél–levéltáros, hanem a munkatársak közötti viszonyban is) kerülnek szembe, ame-

lyek megoldásához az említett szakembertől tanácsokat kaphattak, az egyes problémák kezelésének gyakorlati kivitelezését a foglalkozáson gyakorolhatták is. Az állományvédelmi foglalkozáson az új konzerválási, restaurálási technikák elsajátítására került a hangsúly.

2023. november 21–23. között – immár tizedik alkalommal – a tervek szerint a Budapest Időgépről, a Hungaricana közgyűjteményi oldalról, az Arcanum adatbázisról és alkalmazásai használatáról, a fotó-adatbázisokról (például Főfotó, Fortepan), az Átló audiovizuális megoldásairól, a mesterséges intelligencia alkalmazásáról és a családfakutatásról (Magyar Családtörténet-kutató Egyesület/MACSE) lesz szó a plenáris előadásokon. Kiscsoportos formában pedig a digitalizálás, konzerválás, restaurálás kapcsán az állományvédelem új módszereiről, valamint a levéltári tájékoztatásról és kommunikációról esik szó.

Közgyűjteményi minták bemutatása

Az első időszakban, 2013–2015 között nem szerveztünk még tanulmányi kirándulást a kurzusok keretében, de ma már a szakmai továbbképzés szerves részét képezi, a szemléletformálást elősegíti, hogy a résztvevők szakmai vezetéssel megtekintsenek egy példaértékű, kiemelkedő közgyűjteményt vagy intézményt. Először 2016-ban exkluzív vezetés részesei lehettek a kollégák a Parlamentben, amit az Országgyűlés Hivatala biztosított számukra. 2017-ben a Hadtörténeti Intézet és Múzeum mutatta be kincseit a kurzus hallgatóinak, valamint a Fradi Múzeumban és a Groupama Arénában tehettek látogatást.⁸ 2018-ban állományvédelmi kirándulást szerveztünk az érdeklődők számára Szentendrére, ahol egy professzionális papírrestaurátor-műhely munkájába nyertek betekintést. Az ezt követő évek során a kurzus hallgatói meglátogatták a rendkívül izgalmas és példaértékű Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumot (2019), a felújított Aquincumi Múzeum és Régészeti Parkot (2021), és az új épületbe költözött modern Néprajzi Múzeumot (2022). Különleges programként könyvbemutatót is tartottunk a Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvánnyal közösen, ahol Gunesch János „Naplóm a harcterről és a hadifogságomból (1915-16-17)” című kötetet mutattuk be. Idén a közgyűjtemények munkáját nagyban segítő, a digitalizálás, adatbázis-építés és -üzemeltetés zászlóshajója, az Arcanum Kft. telephelyére szervezünk „üzemlátogatást”.

⁸ Az érdeklődő, sportoló kollégák részvételével ezt követően az FTC népligeti sportközpontjában barátságos futballmérkőzésre került sor.

Összegzés

A továbbképzéseinkben minden évben központi helyet foglal el az állományvédelem, az új konzerválási, restaurálási technikák elsajátítása. A gyakorlati foglalkozások kiscsoportokban zajlanak, a „hagyományos” konzerválási és restaurálási feladatokon túl a savtalanítási munkafolyamatokba is betekinthetnek a résztvevők.

Bevált gyakorlat 2019 óta, hogy a megadott témaköröket kiscsoportos foglalkozások keretében vitatjuk meg, így vonva be aktívan a hallgatókat. Előzőleg természetesen felkérjük őket, készüljenek fel, hogy röviden ismertethessék az adott témakörben náluk kialakult gyakorlatot, vagy a felmerülő problémákat, ezzel is elősegítve az egymás közötti szakmai kommunikációt. A képzés végén, évről-évre elégedettségi kérdőívek segítségével igyekszünk összeállítani a kollégák igényeinek, kívánságainak legmegfelelőbb képzési programot. Sok az évek óta visszajáró résztvevő, ami azt mutatja, hogy értékesnek tartják az itt szerzett ismereteket, de mindig nagyon örülünk, ha egy-egy új kolléga vagy közgyűjtemény csatlakozik a csapathoz.

Az elmúlt tíz évben elméletben körbejárt témák a következők voltak: a levéltári szakterületen alkalmazott átfogó alapelvek; nemzetközi leírási szabványok, kapcsolódó informatikai leírások, alkalmazások; adatbázis-építés, SDB, OCR, digitális állományok archiválása és mentése, publikálása; segédletek, tájékoztatók, valamint elektronikus segédletek készítése; magyarországi pályázati lehetőségek, nemzetközi pályázatokban való részvétel; a gyűjtőterület és gyűjtőkör kérdései; közösségi média. Gyakorlatban pedig a résztvevők megismerték az adatbázisok tervezését, építését, publikálását; a levéltár-pedagógiát; az állományvédelmi, restaurálási, konzerválási kérdéseket; az elektronikus segédletek készítését, a terv- és térképanyagok, audiovizuális állományok digitalizálását; a mikrofilmek digitalizálását; tömeges iratszkennelést és az OCR-t; a kötetdigitalizálást; a levéltári PR, a kutató- és ügyfélszolgálat, a munkapszichológia és a levéltármarketing témakörét.

Véleményünk szerint a fentebb ismertetett mesterkurzus beváltotta a hozzá fűzött reményeket és megfelelt a bevezető részben megfogalmazott céloknak. Hasznosságát és népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy idén is nagyon sokan jelentkeztek és bővült a részt vevő intézmények köre is.

Melléklet

Részt vevő intézmények 2013–2023⁹

Magyarországi egyházi levéltárak (20 intézmény)

Baranya Megyei Református Egyházmegye Levéltára, Pécs
Békéscsabai Evangélikus Gyülekezet Levéltára
Boldogasszony Iskolanővérek Rendi Archívuma, Budapest
Dunamelléki Református Gyülekezet Ráday Gyűjteménye, Budapest
Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa
Evangélikus Országos Levéltár, Budapest
Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Debrecen
Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Nyíregyháza
Győri Egyházmegyei Levéltár
Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára, Budapest
Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár
Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára
Magyar Unitárius Egyház dr. Szent-Iványi Sándor Unitárius Gyűjteményi Levéltára,
Budapest
Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára
Pécsi Egyházmegyei Levéltár
Szeged-Csanádi Egyházmegyei Levéltár, Szeged
Tiszáninneni Református Egyházkerület Levéltára, Sárospatak
Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen
Unitárius Levéltár, Nyíregyháza Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár
valamint a Fradi Múzeum,
és az MTA TK Kisebbségkutató Intézete

⁹ A kézirat lezárása a 2023. évi mesterkurzus előtt történt, ezért a 2023-ban először jelentkező intézményeknél zárójelben jeleztük ezt.

Határon túli levéltárak (42 intézmény)

Horvátország

Eszéki Állami Levéltár

Románia

Erdélyi Ferences Rendtartomány Levéltára, Kolozsvár

Erdélyi Református Egyházkerület Marosvásárhelyi Fióklevéltára

Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára, Kolozsvár (2023)

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára,
Kolozsvár

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Érseki és Főkáptalani Levéltára,
Gyulafehérvár

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Csíkszeredai Gyűjtőlevéltára

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Kolozsvári Gyűjtőlevéltára és Könyvtára

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Marosvásárhelyi Gyűjtőlevéltára

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Sepsiszentgyörgyi Gyűjtőlevéltára

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Szamosújvári Gyűjtőlevéltára

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltára

Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet Levéltára, Gyulafehérvár

Kolozs-Dobokai Római Katolikus Főesperesi Gyűjtőlevéltár

Kovácszna Megyei Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy

Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára és Nagykönyvtára

Máramaros Római Katolikus Főesperesi Levéltár

Nagyvárad Római Katolikus Egyházmegye Levéltára

Román Nemzeti Levéltár Hargita Megye Levéltára, Csíkszereda

Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala, Marosvásárhely

Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Igazgatósága, Nagyvárad

Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy

Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár, Szatmárnémeti

Szerbia

Nagybecskerekai Történelmi Levéltár
Szabadkai Történelmi Levéltár
Újvidék Város Történelmi Levéltára
Vajdasági Levéltár, Újvidék
Vajdasági Magyar Művelődési Intézet
Zentai Történelmi Levéltár

Szlovákia

Kassai Állami Levéltár
Kassai Állami Levéltár Rozsnyói Fiókja (2023)
Kassai Állami Levéltár Töketerebesi Fiókja (2023)
Kassai Állami Tudományos Könyvtár
Kassai Bocatius János Könyvtár
Kassa Város Levéltára
Kelet-Szlovákiai Múzeum, Kassa (2023)
Nyitrai Állami Levéltár Vágsellyei Fiókja
Szlovák Nemzeti Levéltár
Szlovák Nemzeti Múzeum, Pozsony

Ukrajna

A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Osztálya
Országos Levéltári Alap Állami Iratmegőrzési Központja, Kijev
Ukrajnai Levéltári Főigazgatóság, Kijev (2023)